

שיעור שישי

עקירה משעה ראשונה לכך

מראי מקומות: דף ה ע"ב "א"ר אבין" וכו' — רש"י ור"ח שם; דף צו ע"ב "ולמאי דסליק אדעתין" וכו', ור"ח שם; עירובין דף מא ע"ב "פירות שיצאו חוץ לתחום" וכו', ורמב"ן שם; כתובות דף לא ע"א "הגונב כיס" וכו'; פיסקי ריא"ז לשבת פרק א הלכה א אות יב; שו"ת ר"י מיגאש סימן כה; רמב"ם, הלכות שבת, פרק יג הלכות ח ריב, ולחם משנה שם.

"א"ר אבין א"ר אילעאי א"ר יוחנן: היה טעון אוכלים ומשקין ונכנס ויוצא כל היום כולו — אינו חייב עד שיעמוד. אמר אביי: והוא שעמד לפוש. ממאי? מדאמר מר: תוך ד' אמות, עמד לפוש פטור, לכתף חייב; חוץ לד' אמות, עמד לפוש חייב, לכתף פטור. מאי קמ"ל, שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך? הא אמרה רבי יוחנן חדא זימנא, דאמר רב ספרא א"ר אמי א"ר יוחנן: המפנה חפציו מזוית לזוית ונמלך עליהן והוציאן — פטור, שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך. אמוראי נינהו, מר אמר לה בהאי לישנא, ומר אמר לה בהאי לישנא. בסיומו של השיעור הקודם עמדנו על כך שקיימת מחלוקת בין רש"י לבין רבנו חננאל לגבי דינו של רבי יוחנן (בדף ה ע"א): "הכניס ידו לתוך חצר חבירו וקיבל מי גשמים והוציא — חייב". רש"י (בדף ה ע"ב, ד"ה מהו) הסביר שההוא אמינא הייתה ש"לאו היינו הנחתן דתהוי עקירתו עקירה", ואילו רבנו חננאל (לדף צט ע"ב, הנדפס בדף ק ע"ב) הסביר, שהחידוש אינו שזו היא עקירה, אלא ש"זו היא הנחתן".

ומחלוקת דומה מוצאים אנו גם לגבי דינו זה של רבי יוחנן. רש"י מסביר ש"אינו חייב עד שיעמוד" — ואח"כ יעקור עצמו לצאת, דעמידת גופו ודאי כהנחת חפץ דמי, הלכך כי עמד ועקר ע"מ לצאת מיחייב, אבל בלא עמידה ליכא עקירה אלא עקירה ראשונה, והיא לא היתה ע"מ לצאת, והתורה לא חייבה אלא מלאכת מחשבת, דגמרינן ממשכן שיתכוין לעשות המלאכה אבל לא יודע שהוא שבת או כסבור שמלאכה זו מותרת", ואם כן החידוש הוא לגבי העקירה. ואילו רבנו חננאל מסביר: "פי' לפוש — כגון שיגע במשוי שעליו ומתכוין לעמוד להתרוח ולנוח כדי שיסור יגיעו, זה חשוב כאילו יניח המשא שעליו, וכל כי האי גונא הוי הנחה" וכו', ואם כן החידוש הוא לגבי ההנחה. וכך כותב גם הרמב"ם (בפרק יג, הלכה ח): "אם יצא בחפץ שבידו או על גביו ולא עמד ברשות שניה אלא חזר ונכנס והוא בידו, אפילו יצא ונכנס כל היום כולו עד שיצא היום — פטור, לפי שעקר ולא הניח" וכו', ואם כן הוא כותב בפירוש שהחסרון הוא בהנחה. וכך משמע גם מפשט דברי הגמרא. לפי רש"י החידוש בדברי רבי יוחנן הוא שאין זו עקירה, ואילו רבנו חננאל והרמב"ם מסבירים שהחידוש הוא שמכיוון שלא הייתה הנחה, אין הוא חייב. והקשה על כך ה"לחם משנה": "וזה תימה, דא"כ איך אמרו בגמרא אח"כ: 'מאי קמ"ל, שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך? הא אמרה רבי יוחנן חדא זימנא, דבעקירה ראשונה לא היתה כוונתו לצאת... ואם כפירוש רבינו אין טעם רבי אלעאי כן, דאפילו עקירה ראשונה באיסור וכונתו לצאת אין טעם הפטור אלא מפני שלא הניח" וכו'. ויתרה מזאת, כיצד ניתן לומר שחידושו של רבי יוחנן הוא שהמוציא פטור מכיוון שלא הניח את החפץ? הרי זהו פטור הכתוב כבר במשנה, שאין חייבים אלא אם כן הייתה עקירה והנחה, ואין בדבריו של רבי יוחנן כל חידוש. ואם כי ה"לחם משנה" מנסה להסביר את דברי הרמב"ם בדרך שונה, מכל מקום מתוך דברי הרמב"ם, שכתב שהוא פטור "לפי שעקר ולא הניח", משמע שהחסרון הוא בהנחה, ולא כדברי ה"לחם משנה". ועוד יש להבין את דברי רש"י

עקירה משעה ראשונה לכך

שכתב: "מר אמר לה בהאי לישנא ומר אמר לה בהאי לישנא" — ומיהו ר' יוחנן חדא זימנא אמרה, לשם מה הוא כותב זאת, ומדוע אין הוא מסביר באופן פשוט, שרבי יוחנן אמר את דינו פעמיים, ובכל פעם נקט בדוגמה אחרת? ומאידך גיסא יש להבין את שיטת הרמב"ם, שהביא להלכה גם את דינו של רבי אבין בשם רבי יוחנן, וגם את דינו של רב ספרא בשם רבי יוחנן, והפריד ביניהם, ולכאורה אין זה מובן לשם מה היה הרמב"ם צריך להביא את שתי הדוגמאות לדינו של רבי יוחנן, ומדוע הוא כתב אותן בנפרד? הרי הן שתי דוגמאות לדין אחד.

והנה, הר"י מיגאש, בבואו להסביר את דינו של רבי אילעאי בשם רבי יוחנן כתב (בסימן כה): "א"ר אלעא א"ר יוחנן היה טעון אוכלין ומשקין כו' — פי' היה טעון אוכלין ומשקין והיה בדעתו להוציאן לחוץ ולהניחן לאלתר, ואח"כ נכנס ויצא ונכנס ויצא וחזר והניחן בפנים או בחוץ, אם הניחן בפנים, אינו חייב עד שיעמוד בחוץ קודם שיניחם בפנים, ואם הניחן בחוץ, אינו חייב עד שיעמוד בפנים קודם שיניחם בחוץ, כדי שתהא עמו עקירה אחרת מלבד עקירה ראשונה, לפי שלא עקר משעה ראשונה אלא ע"מ שיניח בחוץ לאלתר, אבל לצאת ולבא ולצאת ולבא ולהניחן בחוץ או בפנים לא עקר, הלכך לא מחייב, לפי שלא היתה עקיר' משע' ראשונה לכך" וכו'. הר"י מיגאש מסביר, בניגוד לכל שאר הראשונים, שרבי יוחנן בא בדינו זה לפטור את המוציא, גם אם התכוון בשעת העקירה להוציא את החפץ, מכיוון שהתכוון להניח את החפץ לאלתר, ולבסוף הניחו רק לאחר שנכנס ויצא פעם נוספת. לפי הסברו זה של הר"י מיגאש, רבי יוחנן בא לחדש שמחשבתו של האדם קובעת בשעת העקירה בין אם לא התכוון להניח את החפץ כלל, ובין אם התכוון להניחו לאלתר ולבסוף הניחו רק לאחר זמן, ובשני האופנים הללו המוציא פטור. הר"י מיגאש אינו מקבל את הסברו של רש"י משני טעמים. ראשית, לפי הסברו של רש"י בנוי דינו של רבי יוחנן על תשובתו של

רבי לרב (בדף ג ע"א), ש"עקירת גופו כעקירת חפץ ממקומו דמי", ולא על משנה או ברייתא, ואין זה מקובל. ושנית, לפי הסברו של רש"י אין זה מובן מדוע הגמרא אומרת שהמוציא היה "נכנס ויוצא כל היום כולו"? הרי די בכך שלא יעקור את החפץ על מנת להוציאו. ולכן מסביר הר"י מיגאש, שכניסתו ויציאתו של המוציא כל היום כולו היא סיבת הפטור. ולפי זה מובן שרבי יוחנן השמיע כאן שני דינים שונים. בניגוד לרש"י שהסביר ש"ר' יוחנן חדא זימנא אמרה", ומדובר באותו הדין, הרי הר"י מיגאש סובר שאלו הם שני דינים שונים, ובדינו של רבי אילעאי חידש רבי יוחנן שאם התכוון להניח את החפץ לאלתר והניחו לאחר זמן – הוא פטור, ובדינו של רב ספרא הוא חידש שאם עקר את החפץ על מנת שלא להוציאו ולאחר מכן נמלך בו והוציאו – הוא פטור, והדמיון בין שני הדינים אינו אלא שבשניהם מחשבת המוציא בשעת עקירת החפץ פוטרת אותו. ולכן בדינו של רב ספרא כתבה הגמרא שמדובר באדם ה"מפנה חפציו מזוית לזוית ונמלך עליהן והוציאן", ואילו בדינו של רבי אילעאי היא לא כתבה זאת.

ונראה להביא סיוע לשיטתו של הר"י מיגאש מתוך מקומות אחרים שבהם מביאה הגמרא את דינו של רבי יוחנן. הגמרא בכתובות (בדף לא ע"א), וכן התוספות לעיל (בדף ג ע"ב, ד"ה היה), לגבי "עקירת גופו כעקירת חפץ דמי", מביאים כסיוע לדבריהם את דינו של רבי יוחנן, אולם הם מביאים דווקא את דינו של רב ספרא בשם רבי יוחנן, ולא את דינו של רבי אילעאי בשם רבי יוחנן, ולפי שיטת רש"י, הסובר שמדובר באותו הדין, אין זה מובן מדוע אין הם מביאים כסיוע לדבריהם את דינו של רבי אילעאי בשם רבי יוחנן? אלא מכאן מוכח כשיטת הר"י מיגאש, שרבי אילעאי ואב"י לא התבססו על הדין של "עקירת גופו כעקירת חפץ דמי", והם באו להשמיע דין שונה מרב ספרא, ולכן לא הביאו ממנו הגמרא בכתובות והתוספות לעיל סיוע לשיטתם. ולפי זה מובן גם מדוע אמר אב"י את דבריו: "והוא שעמד לפוש", דווקא לגבי

עקירה משעה ראשונה לכך

דינו של רבי אילעאי. לפי הסברו של רש"י, שכדי להתחייב יש צורך לעקור פעם נוספת, ואביי בא לחדש שדווקא עמידה לפוש נחשבת כעקירה, אין זה מובן מדוע אביי השמיע את דינו דווקא כאן? הרי זהו דין כללי הבא לחדש איזו עמידה מוגדרת כעקירה ואיזו לא, ואין הדברים שייכים דווקא לדינו של רבי אילעאי. אולם לפי הסברו של הר"י מיגאש, שרבי אילעאי בא לחדש שאם התכוון להניח ולא הניח – פטור, מובן שאביי היה צריך לחדש שרק אם עמד לפוש זו היא הנחה ואין הוא נפטר, ולא אם עמד לכתף, מכיוון שהייתה הוה אמינא שאמנם עמידה לכתף אינה מוגדרת כעמידה ממש, אך מכיוון שבסופו של דבר הוא עמד, זו תיחשב כעמידה לעניין קיום מחשבתו, ולכן היה צריך אביי להשמיע שאין זו עמידה גם לעניין קיום מחשבתו.

וניתן לומר שגם הרמב"ם, שהיה תלמידו של הר"י מיגאש, סובר כשיטתו של הר"י מיגאש. קודם לכן הקשינו מדוע הרמב"ם מביא להלכה את שתי הדוגמאות של דינו של רבי יוחנן, ומדוע הוא מפריד ביניהן? והבאנו אף את קושית ה"לחם משנה" על הרמב"ם: כיצד ייתכן לומר שחידושו של רבי יוחנן היה שיש צורך בהנחה? הרי זו משנה מפורשת. אולם לפי הסברו של הר"י מיגאש, שאלו הם שני דינים שונים, מובנים דברי הרמב"ם, שכן בהלכה ח הוא מביא את דינו של רבי אילעאי, שאם התכוון להניח את החפץ לאלתר ולא הניחו אלא לאחר זמן הוא פטור, ואילו בהלכה יב הוא מביא את דינו של רב ספרא, שאם עקר את החפץ על מנת שלא להוציאו ולאחר מכן נמלך בו והוציאו – פטור, ואלו הם שני דינים שונים. בהלכה ח הפגם הוא בהנחה, ובהלכה יב הפגם הוא בעקירה. ולפי זה מובן שהרמב"ם היה צריך להביא את שני הדינים, ומובן גם שהיה צריך להפריד ביניהם. ולפי זה מתורצת גם קושית ה"לחם משנה" על הרמב"ם, שכן חידושו של הרמב"ם אינו שאדם שלא הניח את החפץ – פטור, אלא שאדם שהניח את החפץ לאחר זמן, בניגוד למחשבתו הראשונה להניחו לאלתר,

פטור. ולפי זה מובנת גם הדגשתו של הרמב"ם בהלכה ח: "לפי שעקר ולא הניח".

ונראה שאף הרי"ז סובר כן. הרי"ד בפסקיו אינו מביא אלא את דינו של רב ספרא בשם רבי יוחנן: "אמ' רב ספרא אמ' ר' אמי אמ' ר' יוחנן: המפנה חפצים מזוית לזוית ונמלך עליהן והוציאן בחוץ – פטור, שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך", אולם הרי"ז (בפרק א, הלכה א, אות יב) מביא את שני הדינים: "המעביר חפצים בחצירו מזוית לזוית ונמלך עליהן והוציאן לרשות הרבים – פטור, שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך, וכן אם עקר חפציו להוציאן והיה יוצא ובא כל היום כולו פטור, שהרי עקר ולא הניח, ואינו חייב עד שיעמוד ברשות הרבים, שהרי הן כמונחין" וכו', ואם כן הוא סובר שגם להלכה אלו הם שני דינים נפרדים, כשיטת הרי"י מיגאש.

נמצאנו למדים שיש מחלוקת בין רש"י לבין הרי"י מיגאש. לדעת רש"י רק עקירה שלא הייתה בה כוונה של חילול שבת נחשבת כעקירה פגומה, ואילו לדעת הרי"י מיגאש כל כוונה בשעת העקירה פוגמת, בין אם הייתה שלא על מנת לחלל שבת, ובין אם הייתה להניח את החפץ לאלתר ולבסוף הניחו לאחר זמן. ולכאורה אין זה מובן מדוע הכוונה הזאת פוגמת? אמנם לגבי מי שנתכוון לזרוק ארבע אמות זרק שמונה סוברים רוב הראשונים שהוא פטור, מכיוון שלא נעשתה מחשבתו, אולם אין הדין הזה דומה לדין שלנו. שם מדובר שמחשבתו לא נעשתה כלל, שכן הוא התכוון לזרוק ארבע אמות והחפץ נזרק למרחק של שמונה אמות, ואילו בדין שלנו מדובר שבתחילה חשב להניח את החפץ לאלתר, ולאחר מכן שינה את מחשבתו והחליט להניח את החפץ לאחר זמן, ואם כן מחשבתו השנייה נעשתה, ואין זה מובן מדוע לדעת הרי"י מיגאש הוא פטור? וישנה קושייה נוספת: קודם לכן הסברנו שהרי"י מיגאש אינו מקבל את הסברו של רש"י, מכיוון שלפי הסברו של רש"י אין

עקירה משעה ראשונה לכך

זה מובן מדוע הגמרא כותבת שהמוציא היה "נכנס ויוצא כל היום כולו"? הרי הסיבה לפטור שלו אינה אלא לפי שעקר את החפץ בלא כוונה להוציאו. אולם למעשה גם על הסברו של הר"י מיגאש יש קושיה דומה: מדוע לפי הסברו של הר"י מיגאש הגמרא כותבת שהמוציא היה "נכנס ויוצא כל היום כולו"? הרי הסיבה לפטור שלו אינה אלא לפי שלא נתקיימה מחשבתו. ועל כן נראה להסביר את שיטתו של הר"י מיגאש בדרך שונה, ולומר שסיבת הפטור שלו היא אכן מכיוון שהוא היה "נכנס ויוצא כל היום כולו". אם הוא היה רק משנה את מחשבתו, ובמקום להניח לאלתר, היה מניח לאחר זמן – הוא היה חייב, אולם כאן סיבת הפטור שלו היא שהוא היה נכנס ויוצא כל היום כולו, ומכיוון שהוא נכנס פעם נוספת לרשות שהיה בה קודם לכן, הוא ביטל על ידי זה את העקירה הראשונה, ולכן הוא צריך עקירה חדשה.

וסיוע לדבר ניתן למצוא בדברי הרמב"ן. לגבי מלאכת ההוצאה ראינו בשיעורים הקודמים שקיימת מחלוקת ראשונים, האם יש בה דין של מעשה שבת, ואם הוציאו חפץ בשבת הוא נאסר בהנאה, או שאין בה דין כזה. לדעת רבנו יונה (המובא ברשב"א בדף קל ע"ב, ד"ה דתניא) אין במלאכת ההוצאה דין כזה, מכיוון שמלאכת ההוצאה לא שינתה דבר בגוף החפץ, ואילו הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א חולקים על כך וסוברים שגם לגבי מלאכת ההוצאה מלאכת שבת אסורה. והרמב"ן בעירובין (בדף מא ע"ב, ד"ה חו שאמרו) מוסיף ואומר: "אבל מי שהיו לו פירות בביתו והוציאן לרה"ר והחזירן לבית, למה יאסרו? וכי באיסורי שבת באו לידו? והלא בביתו היו עמו ואינו נהנה במעשה שבת כלל", ואם כן גם הוא סובר שכאשר חזר החפץ לרשותו הראשונה, הרי בטלה בכך ההוצאה הראשונה. ואף על פי שבהגהות שם (באות ט) הקשה ר' איסר זלמן מלצר: "דכיון דעכ"פ כבר הי' ברה"ר, וכשצריך לו ברה"י הרי נהנה ממעשה שבת, ובפרט כשלא הוציא ע"מ להחזיר, אטו יהי' נ"מ אם הי' דבר זה מקודם פה בחול? וא"כ מה שאני אם

הי' בשבת? וכו', אולם מכל מקום הרמב"ן מחלק בין אם נשאר החפץ ברשות השנייה לבין אם הוא החזירו לרשותו הראשונה, ולכאורה הסברה בכך היא שכאשר הוא מחזיר את החפץ לרשותו הראשונה, הוא מבטל בכך את ההוצאה הקודמת, וכפי שהסברנו את דברי הר"י מיגאש. אולם ניתן גם לומר שסברת הרמב"ן היא מצד התיקון שבדבר, שכן על אף שהרמב"ן חולק על רבנו יונה, וסובר שמלאכת שבת אסורה גם אם לא נעשה שינוי בגוף החפץ, בכל זאת גם הוא מצריך שתהיה הנאה מכך שנעשה איסור שבת, ולכן רק אם החפץ נמצא ברשות אחרת הוא נאסר, ולא אם הוחזר לרשות הראשונה שהיה בה קודם לכן, ולפי זה סברתו לא תהיה כסברת הר"י מיגאש.

והנה, הגמרא בפרק "הזורק" (בדף צז ע"ב) שואלת: "ולמאי דסליק אדעתין מעיקרא, דמחייב היה ר' יהודה שתיים, אי להכא קבעי לה להכא לא קבעי לה, אי להכא קבעי לה להכא לא קבעי לה", ומסביר רבנו חננאל (הנדפס בדף צח ע"א): "למאי דסליק אדעתין מעיקרא, דמחייב ר' יהודה שתיים, אי האי זורק דעתו שתנוח עם יציאתה לרה"ר ואין דעתו להעבירה ד"א ברה"ר, אע"ג דסבר קלוטה כמי שהונחה, בהעברה לא מחייב, דהא לא נתכוון להעבירה ד"א ברה"ר, דהא לא מחייב אלא על מחשבתו, כר' יוחנן דאמר: המפנה חפצים מזוית לזוית ונמלך עליהן והוציאן לרה"ר — פטור, שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך" וכו', ואם כן הוא סובר שהדין שמחשבתו של האדם בשעת העקירה יכולה לפגום גם אם היא הייתה על מנת להוציא, אם לא בוצעה בשלמותה בפועל, קיים גם אם לא החזיר את החפץ לרשותו, אלא השאירו בחוץ. ונראה להסביר, שכפי שחילקנו קודם לכן בין זריקה רגילה להוצאה, ואמרנו שרק בנתכוון לזרוק ארבע אמות וזרק שמונה הוא פטור, מכיוון שמחשבתו לא נעשתה, אבל במעביר חפץ שבתחילה התכוון להניחו לאלתר ולאחר מכן נמלך בו והניחו לאחר זמן, הוא צריך להתחייב מכיוון שנעשתה מחשבתו השנייה, כך גם יש

עקירה משעה ראשונה לכך

לחלק בין דין הזריקה של "קלוטה כמי שהונחה" להוצאה, ולומר שעל אף שבהוצאה חייב המוציא גם אם שינה את דעתו לאחר העקירה, אולם בדין הזריקה של "קלוטה כמי שהונחה" אין הזורק חייב פעמיים אלא אם כן התכוון בשעת הזריקה גם להוצאה וגם להעברה של ארבע אמות ברשות הרבים.